

METAFIZIKA LAMBDA

(XII. knjiga)

1

/1069 a 18/¹ Gre za motrenje (*theoría*)² bitnosti (*ousía*)³; iščemo namreč počela (*arché*)⁴ in vzroke (*aitíon*) bitnosti⁵. Kajti tudi če je vse (*tò pân*) kot neka celota, /20/ je bitnost prvi delež, in če je po zaporedju, je pač tudi tako prvi delež bitnost, potem nekakšnost (*tò poiôn*), potem nekolikšnost (*tò posón*). Hkrati pa ta bivajoča (*ónta*), kot na primer kakšnosti (*poiótes*) in gibanja (*kínēsis*), niti niso - kot pravimo - enostavno (*haplôs*), sicer bi bilo tudi ne-belo in ne-naravnost. Govorimo seveda, da so tudi ta bivajoča, kot na primer, da je ne-belo. Od ostalih pa ni nobeno več ločljivo (*choristós*)⁶.

Tudi /25/ stari⁷ pa dejansko pričajo o tem: iskali so namreč počela in prvine (*stoicheíon*) in vzroke bitnosti. Današnji⁸ seveda kot bitnosti postavljajo raje občosti (*tà kathólou*) (kajti rodovi (*gēnos*), za katere pravijo, da so počela in bitnosti bolj zaradi tega, ker iščejo pojmovno (*logikōs*), so obči), starodavni⁷ pa posameznosti (*tà kath' hēkasta*), kot na primer ogenj in zemljo, ne pa /30/ skupnega telesa.

Bitnosti pa so tri. Ena je zaznavna (*aistheté*) - ta se deli na večno (*aidios*) in na minljivo (*phtharté*)⁹, ki jo vsi priznavajo, kot na primer rastline in živa bitja, | druga pa je večna | - in je nujnost najti njene prvine, bodisi eno, bodisi mnoge. Naslednja pa je negibljiva (*akinetos*) in nekateri trdijo, da je ta ločljiva; eni jo delijo na dve, /35/ drugi postavljajo videze (*eidos*)¹⁰ in matematičnosti (*tà mathēmatiká*)¹¹ v eno naravo (*phýsis*), nekateri priznavajo od teh dveh samo matematičnosti¹². Prvi dve bitnosti spadata k naravni pristojnosti (*physiké*)^{12a} /1069 b/ (vsebujeja namreč gibanje), slednja pa - če nimajo nobenega skupnega počela - k neki drugi.

Zaznavna bitnost pa je spremenljiva (*metabletē*). Če gre za spremembo (*metabolé*) iz protistavljenosti (*antikeímenon*) ali iz vmesnosti - pa ne iz vseh protistavljenosti /5/ (ne-bel je namreč <tudi>

glas), ampak iz nasprotij (*enantíon*) -, je nujnost, da podstaja (*hýpēnai*) nekaj, kar se spreminja v nasprotstvo (*enantíosis*). Ne spreminjajo se namreč nasprotja.

2

Nadalje, nekaj ostaja (*hypoménei*), nasprotje pa ne ostaja; je torej nekaj tretjega poleg obeh nasprotij: snov (*hýle*)¹³. Če so tako spremembe širi - ali glede na kaj (*tò tí*) /10/ ali glede na kakšno (*tò poíon*) ali koliko (*póson*) ali kje (*poú*), ter sta nastajanje (*gēnesis*) in propadanje (*phthorá*) enostavna sprememba glede na tole (*tóde*), množenje (*aúksesis*) in pojemanje (*phthísis*) tista glede na nekolikšnost, predruženje (*allofosis*) tista glede na stanje (*tò páthos*), premikanje (*phorá*) pa tista glede na prostor (*tópos*) -, potem bodo potekale spremembe v nasprotstva po posameznosti. Nujnost je torej, da se spreminja snov, ki ima možnost obojega.

/15/ Ker pa je bivajoče (*tò ón*) dvojno, se vse spreminja iz bivajočega v možnosti (*tò dynámei ón*) v bivajoče v udejanjenju (*tò energeíai ón*) (kot na primer iz belega v možnosti v belo v udejanjenju, prav tako tudi pri množenju in pojemanju), tako da lahko nastaja iz nebivajočega (*mè ón*) ne samo po sovpadanju (*katà symbebekós*), ampak tudi vse stvari nastajajo iz bivajočega, namreč bivajočega v možnosti, /20/ a nebivajočega v udejanjenju.

In to je Anaksagorovo eno (*tò hén*). Kajti namesto "vse stvari so skupaj"¹⁴ - in namesto Empedoklove ter Anaksimandrove zmesi in tistega, kar pravi Demokritos -, je bolje: "vse stvari so bile v možnosti, v udejanjenju pa ne". Tako so pač dojemali snov. Vse stvari, ki se spreminjajo, pa imajo snov, /25/ toda različno. Tudi tiste izmed večnih stvari, ki niso nastale, so pa gibljive s premikanjem¹⁵ - vendar te nimajo nastale snovi, temveč tisto od-kod-in-kam (*pothèn poi*).

|| Lahko pa bi se kdo spraševal, iz kakšnega nebivajočega je nastajanje, kajti nebivajoče je trojno.¹⁶ || Če torej nekaj je v možnosti, vendarle ni v možnosti slučajnega (*tò tychón*), ampak je različno iz različnega. Niti ni dovolj reči, da so vse stvari skupaj; /30/ razlikujejo se namreč po snovi, ker zakaj jih je sicer nastalo brezmejno (*ápeira*), ne pa ena (*hén*)? Um (*noús*)¹⁷ je namreč eden, tako da bi, če bi bila tudi snov ena, nastalo v udejanjenju to, kar je bila snov v možnosti.

Trije so torej vzroki in tri počela: dva sta nasprotstvo - od tega je eno pojem (*lógos*) in videz (*eídōs*), drugo kratenje (*stéresis*) -, tretje pa je snov (*hýlē*).

3

/35/ Po tem je treba reči, da ne nastaja niti snov, niti videz - govorim pa o tistih poslednjih (*tà éschata*). Pri vsem se namreč spreminja nekaj (*tí*) in od nečesa (*hypó tinos*) /1070 a/ in v nekaj (*els tí*): od česar se, je prvo gibalo (*tò prôton kinóon*); kar se, je snov (*hýlē*); v kar se, je videz *eídōs*). Šlo bi torej v brezmejno (*ápeiron*), če bron ne bi postal samo okrogel, ampak tudi okroglost in bron; nujnost je torej, da se ustavimo.

Po tem je treba reči, da posamezna bitnost /5/ nastane iz soznačnega (*synónymon*) (*kajti bitnosti so in stvari po naravi in ostale*). Nastaja namreč ali z večščino (*téchne*) ali po naravi (*phýsis*) ali slučajno - *týche*) ali samodejno (*autómaton*). Veščina je torej počelo v drugem, narava je počelo v sebi (*kajti človek rodi človeka*), preostala vzroka pa sta kratenje teh dveh.

Bitnosti pa so tri: snov, ki je neko tole (*tóde tí*) v tem, da se kaže *tôi phainesthai*) /10/ (*kajti, kar je v stiku* (*haphé*) in ne po skupni naravi, je snov in podlaga (*hypokeímenon*)); narava je neko tole in neki ustroj (*hêksis*), h kateremu teži; še tretja pa je iz teh po posameznostih sestavljena bitnost, kot na primer Sokrates ali Kalias. Pri nekaterih stvareh pa poleg sestavljene bitnosti ne obstaja neko tole, kot na primer videz hiše, razen če ni to večščina /15/ (niti ni nastajanja in propadanja tega, temveč na drug način so in niso tako hiša brez snovi kot zdravje in vse, kar je po večščini), toda če že, potem pri tistih po naravi. Zaradi tega torej Platon ni slabo rekel, da je videzov toliko, kolikor jih je po naravi, če pač videzi so, toda ne ti kot na primer ogenj, meso in glava; /20/ kajti vse te stvari skupaj so snov, in to končna snov zlasti te bitnosti.

Gibajoči vzroki torej so kot predhodni, tisti, ki so kot pojem, pa so hkrati. Kajti ko je človek zdrav, tedaj obstaja tudi zdravje, in lik (*schêma*) bronaste krogle obstaja hkrati z bronasto kroglo. | Če pa tudi kasneje kaj ostane, si je treba še ogledati; /25/ v nekaterih primerih namreč nič ne odvrča od tega, na primer če je takšna duša (*psychê*) - ne vsa, ampak um (*noûs*), kajti nemogoče je, da bi veljalo enako za vso. | Očitno torej ni nič potrebno, da bi zaradi tega obstajale ideje

(*idéai*), kajti človek rodi človeka, neki posameznik nekega določenega človeka. Enako pa je tudi pri veččinah: zdravniška veččina /30/ je namreč pojem zdravja.

4

Kakor pa imajo različne stvari različne vzroke in počela, tako imajo tudi vse stvari iste, če bi kdo govoril obče (*kathólou*) in po podobnosti (*kat' analogían*). Lahko bi se namreč kdo spraševal, ali imajo bitnosti in odnosi (*tà prós ti*) in seveda prav tako /35/ vsako posamezno izmed določil (*kategoría*) različna ali ista počela in prvine. Toda bilo bi nesmiselno, če bi vsa imela ista, kajti potem bi bili iz istih in odnosi in bitnost. /1070 b/ Kaj bo torej to? Poleg bitnosti in drugih določenosti (*kategoroumenon*) ni namreč ničesar skupnega (*koinón*); prvotnejša (*próteron*) je prvina kot pa tiste stvari, katerih prvina je. Vendar pa ni niti bitnost prvina odnosov, niti ni nobeden od le-teh prvina bitnosti.

Dalje, kako bi lahko imele vse stvari /5/ iste prvine? Nobena izmed prvin namreč ne more biti isto z tistim, kar je sestavljeno iz prvin, kot na primer B ali A z BA, | | niti seveda nobeden od predmetov umevanja (*tà noetá*), kot na primer bivajoče ali eno, ni prvina; te so namreč prisotne v posameznem in med sestavljenimi stvarmi | |. Tedaj ne bo nič od tega niti bitnost, niti odnos, toda to je nujno. Nimajo torej vse stvari istih prvin.

/10/ Oziroma kot pravimo, tako imajo, kakor tudi nimajo, tako kot je na primer obenem tisto toplo pri zaznavnih telesih (*tà aisthetà sómata*) videz in je tisto hladno na drug način kratenje, snov pa je tisto, kar je v možnosti teh stvari prvo po sebi (*prôton kath' hautó*); bitnosti pa so in te stvari in tiste, ki so iz njih in katerih počela so te, ali če nekaj iz toplega in hladnega postane eno, /15/ kot na primer meso ali kosti. Nujnost je namreč, da je to, kar je nastalo (*tò genómenon*), različno od onih prvih stvari. Torej imajo te stvari iste prvine in počela (*druge pa druga*), za vse pa ne bo mogoče reči tako, razen po podobnosti, kakor če bi kdo rekel, da so tri počela: videz in kratenje in snov. Toda vsako posamezno od teh je različno glede na vsak posamezen rod (*génos*), /20/ kot na primer pri barvah belo, črno in površina, ter kot luč, tema in zrak, iz teh pa sta dan in noč.

Ker pa vzroki niso samo tisti, ki so prisotni v stvareh (*tà enypárchonta*), ampak tudi kateri od zunanjih (*tà ektós*), kot na primer

gibalo (*tò kinoûn*), je jasno, da sta počelo in prvina nekaj različnega, oba pa sta vzroka | in v te se razločuje počelo |. Tisto pa, kar je /25/ kot gibalo ali kot zaustavljajoče (*histán*), je neko počelo, tako da so prvine po podobnosti tri, vzroki in počela pa štirje. V različnih primerih so različni; tudi prvi vzrok kot gibalo je različen v različnih primerih: zdravje, bolezen, telo - gibalo je zdravništvo; videz, nekakšen nered, opeke - gibalo je stavbarstvo | in v te se razločuje počelo |. /30/ Ker pa je gibalo pri stvareh narave (*en toîs physikoîs*) <enakovrstno, kot na primer> človeku človek, pri stvareh razumevanja (*en toîs apò dianóias*) pa videz ali nasprotje, bodo pač na nek način vzroki trije, na drug pa štirje. Kajti zdravništvo je na nek način zdravje in stavbarstvo je videz hiše in človek rodi človeka.

Poleg tega je še tisto, kar je kot prvo /35/ izmed vseh stvari gibalo vseh stvari.

5

Ker so nekatere stvari ločljive (*tà choristá*), druge pa niso ločljive, spadajo bitnosti k prvim. /1071 a/ In vse imajo iste vzroke zato, ker brez bitnosti ne obstajajo ne stanja, ne gibanja. Potemtakem bodo ti¹⁸ najbrž duša (*psychê*) in telo (*sôma*), ali um (*noûs*) in težnja (*óreksis*) in telo.

Še na drug način pa so počela po podobnosti ista - kot udejanjenje (*enérgeia*) /5/ in možnost (*dýnamis*); toda tudi te stvari so in različne in na različne načine v različnih primerih. V nekaterih je namreč isto včasih v udejanjenju, drugič pa v možnosti, kot na primer vino ali meso ali človek. (Tudi to dvojje pa spada k omenjenim vzrokom¹⁹, kajti videz bo v udejanjenju, če bo ločljiv, prav tako tisto iz obojega, pa kratenje, kot na primer tema /10/ ali bolezen; v možnosti pa je snov, kajti to je tisto, kar ima možnost postati oboje.)

Na drug način pa se v udejanjenju (*energetai*) in v možnosti (*dýnamei*) razlikujeta, če nimata iste snovi, kadar nimata istega videza, temveč različnega, kakor so vzrok človeka tako prvine ogenj in zemlja kot snov -, kot tudi lasten videz in še kaj drugega od zunaj, /15/ kot na primer oče, in poleg tega sonce ter njegov poševni krog²⁰, kar ni niti snov, niti videz, niti kratenje, niti enakovrstnost (*homoeidês*), temveč so to gibala.

Treba pa je še videti, da je nekatere stvari²¹ mogoče povedati obče, druge pa ne. Prvi počeli vsega sta seveda to, kar je v udejanjenju prvo tole, in nekaj drugega, kar je v možnosti. Zgoraj omenjene občosti /20/ torej ne obstajajo²², kajti počelo posameznosti (*tôn kath' hékaston*) je posameznost. Vobče je namreč človek počelo človeka, toda 'nikdo' (*oudeís*)²³ ne obstaja, ampak je Peleus počelo Ahila, tvoj oče pa tebe in določen B določenega BA, B nasploh pa enostavnega BA.

Še nadalje, že (*različne*) bitnosti imajo (*različne*) vzroke in prvine, /25/ kot rečeno²⁴, če niso v istem rodu - barv, zvokov, bitnosti, kolikosti - razen po podobnosti. In tiste, ki spadajo v isto vrsto (*eídos*), imajo različne, pa ne glede na vrsto, ampak zato, ker so drugačni pri posameznostih - in tvoja snov in videz in vzgib (*tò kinêsan*) ter moja -, v občem pojmu pa so isti.

Ko že iščemo, katera so /30/ počela ali prvine bitnosti in odnosov in nekakšnosti - ali so ista ali različna -, je jasno, da so pri vsakem posameznem ista, ko se rekajo (*légetai*) na več načinov, ko pa se razločijo, niso ista, ampak različna, razen na naslednje načine: na nek način so pri vseh ista |ali| po podobnosti - ker imajo snov, videz, kratenje in gibalno -, ali pa tako, da so vzroki bitnosti (*ousiôn*) /35/ vzroki vseh stvari, ker če se ukinejo bitnosti, so ukinjene vse stvari; pa še tisto prvo v dovršenosti (*entelécheia*). Na drug način pa je različnih prvih vzrokov toliko, kolikor je nasprotij, ki se ne rekajo niti kot rodovi, niti |se| ne |rekajo| na več načinov; /1071 b/ in še snovi. Povedano je, katera so torej počela zaznavnih bitnosti in koliko jih je in kako so ista ter kako različna.

6

Ker pa so bile tri bitnosti²⁵, dve naravni (*physikal*), ena pa negibljava (*akínetos*), je o tem treba povedati, da je nujnost, da obstaja neka bitnost, ki je večno (*aldion*) negibljava. /5/ Kajti bitnosti so prve izmed bivajočih²⁶ (*tà ónta*) in če so vse minljive, potem je minljivo vse. Toda bilo bi nemogoče, da bi gibanje ali nastajalo ali propadalo²⁷ (*bilo je namreč vedno*), kot tudi ne čas (*chrónos*); ne bi namreč moglo biti tistega prej (*próteron*) in potem (*hýsteron*), če ne bi bilo časa. In gibanje je torej ravno tako neprekinjeno (*synechês*), kakor je tudi čas, /10/ saj je čas ali isto kot gibanje ali pa je neko stanje gibanja²⁸. Neprekinjeno

gibanje pa ne obstaja, razen glede na prostor (*tópos*), in sicer tisto krožno²⁹.

Toda tudi če obstaja nekaj gibalnega (*kinetikón*) ali tvorbenega (*poietikón*), pa ne udejanjajočega (*energoûn*), ne bo gibanja; kajti tisto, kar ima možnost, je lahko tudi ne udejani. Nobene koristi torej ne bi imeli od tega, če bi tvorili večne bitnosti /15/ - kot nekateri videze³⁰ -, če ne bo prisotno neko počelo, ki bo zmožno spreminjati. Celó niti to ni dovolj, niti druga bitnost poleg videzov, kajti če se ne bo udejanjalo, ne bo gibanja; niti ga ne bo, če se bo udejanjalo, njegova³¹ bitnost pa bo možnost. Ne bo namreč večnega gibanja, kajti bivajoče v možnosti lahko tudi ne biva. Potrebno je torej, /20/ da je počelo takšno, ki ima za bitnost udejanjenje. Nadalje pa je potrebno, da so te bitnosti brez snovi, kajti biti morajo večne, če naj bo tudi kaj drugega večnega. Potemtakem udejanjenje.

Vendar pa je tu zagata (*aporta*): zdi se namreč, da vse udejanjajoče ima možnost, vse, kar ima možnost, pa se ne udejani, tako da je možnost prvotnejša. /25/ Toda če bi bilo tako, ne bi bilo nobenega od bivajočih, kajti lahko da nekaj ima možnost biti, pa še ni. In če je tako, kot govorijo bogoslovci (*hoi theolôgoi*), ki rojevajo iz noči³², ali tako, kot trdijo naravoslovci (*physikoi*), da so "vse stvari (*chrémata*) skupaj"³³, je to enako nemogoče. Kako bo namreč nekaj vzgibano, če ne bo nekega vzroka udejanjenju? Kajti snov ne bo /30/ gibala same sebe, ampak jo bo gradbeništvo, niti menstruacija, niti zemlja, ampak zrnje in seme. Zaradi tega nekateri - kot na primer Leukipos³⁴ in Platon³⁵ - tvorijo večno udejanjanje; trdijo namreč, da je gibanje večno. Toda zakaj in kaj je, ne povesta, niti ne povesta - pa naj bo <to> tako <ali> drugače - vzroka. Nič se namreč ne giblje, kot slučajno nanese (*étyche*), /35/ ampak mora biti vedno nekaj prisotno (*hypárchein*), tako da se zdaj giblje na nek način po naravi, na drugi pa s silo (*bía*) ali od uma ali od česa drugega.

Kakšno je torej prvo gibanje? Razlikuje se namreč neizmerno mnogo. Toda vsekakor niti Platon ni mogel povedati, /1072 a/ kaj včasih ima za počelo, tisto samo sebe gibajoče³⁶; kajti duša je, kot pravi, kasnejša in hkratna z nebom³⁷ (*ouranós*). Meniti pa, da je možnost prvotnejša od udejanjenja, je tako lepo (*kalós*), kakor tudi ni (rečeno pa je bilo, kako)³⁸. Da pa je udejanjenje prvotnejše, /5/ priča Anaksagoras (um je namreč udejanjenje) in Empedoklova ljubezen (*phília*) ter prepir

(*neĩkos*) in tisti, ki govorijo, da je gibanje večno, tako kot Leukipos; tako da praznina (*cháos*) ali noč nista bili brezmejno časa, ampak so iste stvari vedno ali v ponavljanju (*períodos*) ali na drug način, če je udejanjenje prvotnejše od možnosti.

Če je torej isto vedno v ponavljanju, /10/ mora nekaj vedno ostajati udejanjajoče na isti način. Če naj torej obstajata nastajanje in propadanje, mora biti nekaj drugega, kar vedno udejanja na drugačne in drugačne načine. Nujnost je torej, da na nek način udejanja glede na sebe, na drug način pa glede na ostalo; torej ali glede na drugo ali glede na tisto prvo. Nujnost pa je, da glede na slednje, kajti zopet je le-to /15/ vzrok in tega in onega. Potemtakem je boljše tisto prvo, kajti to je bilo tudi vzrok tega, da je vedno na isti način, drugo tega, da je na drug način, oboje skupaj pa očitno tega, da je vedno na drug način. Gibanja se torej tudi obnašajo tako. Le kaj je torej treba iskati druga počela?

7

Ker pa ne le, da je lahko tako, ampak tudi ker bo - če ni tako - vse iz noči /20/ in vsega skupaj³⁹ in iz nebivajočega (*mè ón*), naj bodo te stvari rešene in obstajalo bo neko vedno gibajoče se, neprestano (*ápauston*) gibanje, to pa je tisto krožno (*kykloi*) (*in to je jasno ne samo po pojmu, ampak tudi po dogajanju*), tako da bo prvo nebo⁴⁰ večno. Potemtakem obstaja tudi nekaj, kar giblje. Ker pa je gibajoče se in gibajoče in srednje..., torej /25/ obstaja nekaj, kar giblje, ne da bi se gibal, kar je večno in bitnost in udejanjenje.

Na ta način pa gibljeta predmet težnje (*tò orektón*) in predmet umevanja (*tò noetón*): gibljeta, ne da bi se gibala.⁴¹ Prvotnosti (*tà prôta*) obeh so iste. Predmet želje (*epithymetón*) je namreč tisto, kar se kaže lepo (*tò phainómenon kalón*), predmet volje (*bouletón*) pa je prvo bivajoče lepo (*prôton tò ón kalón*). Za nečim pa težimo (*orégesthai*) bolj zaradi tega, ker se nam zdi (*dokeĩ*), kot se nam zdi zaradi tega, ker težimo za nečim; /30/ umevanje (*nóesis*) je namreč počelo. Um je giban od umevanega (*tò noetón*), umevano pa je po sebi drugo sosledje (*systoichía*). In v le-tem je bitnost prva, od nje pa tista enostavna in glede na udejanjenje. (Eno (*tò hén*) in enostavno (*tò haploûn*) pa nista isto, kajti eno označuje mero, enostavno pa, kako se to obnaša.) Vendar sta tudi lepo (*tò kalón*) in /35/ tisto zaradi sebe izbrano (*tò di' hautò*

hairétón) v istem sosledju. In vedno je tisto prvo najboljše /1072 b/ ali temu podobno.⁴²

Da spada tisto zaradi česa (*tò hoû héneka*) med negibljive stvari, pa pojasnjuje razločevanje (*dialresis*); zaradi česa pomeni namreč k nečemu (*tini*) <in> od nečesa (*tinós*), od tega to spada, ono pa ne. To giblje kot ljubljeno (*erómenon*), ostale stvari pa gibljejo v tem, ko se gibljejo. Če se torej nekaj giblje, se lahko nahaja na različne načine; /5/ tako da, če je premikanje tudi prvo v udejanjenju, se lahko torej v tem, ko se giblje, nahaja na različne načine - glede na mesto, če ne tudi glede na bitnost. Ker pa je neko gibalo, ki je sámo negibljivo in ki je v udejanjenju, se to gibalo nikakor ne more nahajati na drugačen način. Premikanje je namreč prva izmed sprememb, od premikanja pa je prvo tisto krožno. Tega pa giblje to gibalo. /10/ Torej bivajoče je iz nujnosti (*anágke*); je tudi v nujnosti, je lepo (*kalós*) in je tako počelo. Tisto nujno (*tò anagkaíon*) je namreč na toliko načinov:⁴³ tisto na silo, ker je proti nagonu (*hormé*), tisto, brez katerega ni dobrega (*tò eû*), in tisto, ki ne more biti drugače kot enostavno (*haplós*). - Iz takšnega počela torej izhajata nebo in narava.

Način življenja (*diagogé*) pa je najboljši takšen, /15/ kakršnega imamo mi le malo časa⁴⁴; kajti on se ima vedno tako (*nam je namreč to nemogoče*), ker je njegovo udejanjenje tudi ugodje (*hedoné*) (*in zato so bedenje, zaznavanje in umevanje najbolj prijetni, upanja in spomini pa zaradi njih*). Umevanje (*nóesis*) po sebi pa je umevanje po sebi najboljšega in tisto, ki je to najbolj tistega najbolj takega. Um (*noûs*) pa umeva samega sebe /20/ po udeležbi (*metálepsis*) umevanega. Postaja namreč umevano (*noetón*), ko se dotika (*thiggáno*) in ko umeva, tako da sta um in umevano isto. Kajti to, kar lahko sprejema umevano in bitnost, je um, ki udejanja s prisvajanjem, tako da je le-ta bolj kot ono tisto, kar se zdi, da vsebuje božanski um, in motrenje (*theoría*) je najprijetnejše in najboljše.

Če se ima torej Bog (*ho theós*) vedno tako dobro, /25/ kot se imamo mi včasih, je to občudovanja vredno (*thaumastón*), če pa se ima še bolje, je to še bolj občudovanja vredno. In ima se tako. Seveda pa je prisotno tudi življenje (*zoé*), kajti udejanjenje uma je življenje, on pa je udejanjenje; njegovo udejanjenje po sebi pa je najboljše in večno življenje. Pravimo torej, da je Bog tisto živo, večno in najboljše, tako da

sta življenje in čas trajanja (*aión*) neprekinjeno in večno prisotna v Bogu. /30/ Kajti to je Bog.

Tisti pa, ki tako kot pitagorejci⁴⁵ in Speusipos⁴⁶ predpostavljajo, da tisto najlepše (*tò kálliston*) in najboljše (*áriston*) ne biva v počelu, zato ker so tudi počela rastlin in živih bitij vzroki, lepo in dovršeno pa je v tistih stvareh, ki nastanejo iz njih⁴⁷, ne domnevajo pravilno (*orthós*). /35/ Kajti seme je iz drugih stvari, ki so prvotnejše in dovršene, in tisto prvo (*tò prôton*) /1073 a/ ni seme, ampak tisto dovršeno (*tò téléion*); kot če bi kdo trdil, da je človek prvotnejši od semena: ne tisti, ki je iz njega nastal, temveč drugi, od katerega je seme.⁴⁸

Da torej je neka bitnost, ki je večna in negibljiva in ločena od zaznavnosti (*tà aisthetá*), /5/ je očitno iz povedanih stvari. Pokazalo pa se je tudi, da ta bitnost ne more imeti nobene velikosti (*mégethos*), ampak je nedeljena in nedeljiva. (Giblje namreč brezmejen (*ápeiron*) čas, nič omejenega pa nima brezmejne možnosti⁴⁹; ker pa je vsaka velikost lahko ali brezmejna ali omejena, zaradi tega ne bi mogla imeti omejene velikosti, /10/ brezmejne pa ne zato, ker sploh ne obstaja nobena brezmejna velikost.⁵⁰) Seveda pa je⁵¹ tudi netrpno (*apathés*) in nepredrugačljivo (*ánalloíoton*), kajti vsa druga gibanja so kasnejša (*hýsteron*), kot je to glede na mesto.⁵² Torej je jasno, zaradi česa se te stvari obnašajo na ta način.

8

Ne sme ostati skrito, ali je treba postaviti eno takšno bitnost ali več in koliko, /15/ toda treba se je spomniti tudi na trditve drugih, ki o številu le-teh niso rekli ničesar, kar bi bilo tudi jasno povedano. Podmena (*hypólepsis*) o idejah (*idéai*) namreč nima nobenega lastnega pogleda (*sképsis*) na to. (Tisti, ki zagovarjajo ideje, namreč pravijo, da so ideje števila (*arithmoí*), o številih pa enkrat govorijo kot o brezmejnih, /20/ drugič pa kot o omejenih z deset⁵³; zaradi katerega vzroka pa takšna množica števil, ni z resnim dokazom (*apodeiktiké*) ničesar povedano.) Mi pa moramo govoriti iz podlag (*hypokélména*) in razmejenosti (*diorisména*).

Počelo in tisto prvo izmed bivajočih (*tà ónta*) je namreč negibljivo (*akíneton*) in po sebi (*kath' hautó*) in po sovpadanju (*kat symbebekós*), /25/ je pa gibalo (*kinoûn*) prvega, večnega in enega gibanja (*kínesis*). Ker pa je nujnost, da je gibajoče se od nečesa gibano

in da je prvo gibalo (*tò prôton kinoûn*) negibljivo po sebi in da je večno gibanje gibano od večnega in eno od enega, vidimo poleg enostavnega premikanja (*phorà*) vsega (*tò pân*), za katero pravimo, da ga giblje /30/ prva in negibljiva bitnost, druga večna premikanja, kot so premikanja premičnic (*planêtoi*) (obstaja namreč večno in neustavljivo (ástaton) telo (*sôma*) v kroženju; te stvari pa so pokazane v naravoslovnih razpravah⁵⁴); nujnost je, da vsako posamezno izmed teh premikanj giblje po sebi negibljiva in večna bitnost. Kajti narava zvezd (*astéres*) je neka večna bitnost in /35/ gibalo je večno in prvotnejše od gibanega in nujno je, da je tisto, kar je prvotnejše od bitnosti, tudi bitnost. Očitno je torej, da mora zaradi prej omenjenega vzroka⁵⁵ nujno obstajati toliko⁵⁶ bitnosti, ter da so po naravi večne in po sebi negibljive in brez velikosti.

/1073 b/ Očitno je, da torej bitnosti so in da je izmed njih neka prva in neka druga po istem redu (*táksis*), kot so premikanja zvezd. Število premikanj pa si je treba še ogledati v filozofiji najbližji izmed matematičnih pristojnosti (*mathematikè epistème*), /5/ v zvezdoslovju (*astrología*); to namreč tvori motrenje o zaznavni in večni bitnosti, ostale pa se ne ukvarjajo z nobenimi bitnostmi, kot na primer tista o številih in geometrija. Da je torej več premikanj kot premikanega, je očitno tudi tistim, ki so se stvari le nekoliko dotaknili (kajti vsaka izmed zvezd premičnic /10/ se premika z več kot enim premikanjem). O tem, koliko se jih nahaja, pa sedaj mi zaradi predstave navajamo to, kar zatrjujejo nekateri od matematikov, tako da bi lahko v razmišljanju predpostavljali neko določeno število. Od preostalega moramo nekaj poiskati sami, nekaj pa poizvedeti pri drugih iskalcih; /15/ če bi se pojavilo pri teh, ki se s tem ukvarjajo, kaj proti sedaj izrečenemu, je treba biti naklonjen obojemu, verjeti pa točnejšemu.

Eudoksos⁵⁷ je torej postavljaj premikanje Sonca (*Hélios*) in Lune (*Selène*) vsakega v tri krogle (*sphaîra*)⁵⁸, od katerih je prva tista zvezd stalnic, druga poteka po živalskem krogu /20/ skozi sredino, tretja pa po v širini nagnjenem živalskem krogu v večji širini pa je nagnjen tisti, po katerem se premika Luna, kot tisti, po katerem se Sonce), od zvezd premičnic pa vsako v štiri krogle, od katerih sta prva in druga isti zgornjim⁵⁹ /25/ (kajti kroglja stalnic je tista, ki vse skupaj premika, tista, ki se razprostira pod njo in katere premikanje poteka po živalskem krogu skozi sredino, pa je skupna vsem), tečaji tretje izmed vseh skupaj so v živalskem krogu po sredini, premikanje četrte pa poteka po krogu, ki je

nagnjen /30/ proti sredini prejšnje krogle. Druge premičnice imajo lastne tečaje tretje krogle, Venera (*Aphrodíte*) in Merkur (*Hermès*) pa imata iste.

Kalipos⁶⁰ je postavljaj isti položaj krogel kot Eudoksos | to je ureditev razmakov |, Jupitrovi (*Zeús*) in /35/ Saturnovi (*Krónos*) zvezdi je prisodil isto število kot on, menil pa je, da je treba - če hočemo razložiti pojave - Soncu in Luni dodati še dve krogli, ostalim premičnicam pa vsaki po eno. Če hočejo potem, ko so vse postavljene skupaj, /1074 a/ razložiti pojave, je nujno, da so glede na vsako posamezno od premikajočih se krogel v eni krogli druge manjše, ki obračajo in ki v isto po položaju znova vzpostavljajo prvo kroglo zvezde, ki se vedno razprostira pod to. Kajti samo tako /5/ je lahko tvorjeno celotno premikanje premičnic. Ker je torej krogel, v katerih so te premikane, pri enih osem, pri drugih pa petindvajset, od teh pa se ni treba obračati samo tistim, v katerih je premikano najnižje razprostrto, bo tistih, ki obračajo prvi dve premičnici, šest, /10/ tistih, ki zadnje štiri, pa bo šestnajst. Število vseh skupaj, torej in teh, ki premikajo, in teh, ki obračajo, bo petinpetdeset. Če pa Luni in Soncu kdo ne bi dodal gibanj, ki smo jih omenili⁶¹, bo vseh krogel sedeminštirideset.

Število krogel naj bo torej tolikšno, /15/ tako da lahko utemeljeno predpostavimo toliko in bitnosti in počel, negibljevih | in zaznavnih | (kajti to, kar je nujno, naj bo prepuščeno povedati močnejšim⁶²). Če pa ne more biti nobenega premikanja, ki se ne bi nanašalo na premikanje zvezde, in še če je vsako naravo in vsako bitnost, ki je netrpna in ki je sama po sebi /20/ dosegla najboljše, treba imeti za smoter (*télos*), potem pač ne bo nobene druge narave poleg teh, ampak bo nujnost, da je to število bitnosti. Kajti če bi bile druge narave, bi gibale, ker bi bile smoter premikanja; toda nemogoče je, da bi bila druga premikanja poleg omenjenih. To pa se da utemeljeno predpostaviti iz premikajočega se. /25/ Kajti če bi naravno bilo vse, kar premika, zaradi premikanega in vsako premikanje zaradi nekega premikanega, ne bi bilo nobenega premikanja zaradi samega sebe niti zaradi drugega premikanja, ampak zaradi zvezd. Če bi bilo namreč premikanje zaradi premikanja, bi tudi to moralo biti zaradi nekega drugega premikanja, tako da bo - ker ne moremo v brezmejno - /30/ smoter vsakega premikanja neko izmed božanskih teles, ki se premikajo po nebu.

Očitno pa je, da je nebo (*ouranós*) eno. Če bi bilo namreč več nebes, tako kot je ljudi, bi bilo počelo po videzu za vsako nebo eno, po številu pa bi bila mnoga. Toda tiste stvari, ki so po številu mnoge, imajo snov (kajti eden in isti je pojem (*lógos*) mnogih stvari, kot na primer pri človeku, /35/ Sokrates pa je eden). Tisto prvo (*tò prôton*), tisto, ki je bilo, da je (*tò tí ên êinai*), pa nima snovi; je namreč dovršenost (*entélecheia*). Prvo gibalo, ki je negibno, je torej in po pojmu in po številu eno, potemtakem je eno tudi vedno in neprekinjeno gibajoče se⁶³. Torej je nebo samo eno.

/1074 b/ Predniki in prapredniki pa so predali in v obliki zgodbe (*mýthos*) zapustili potomcem, da so to⁶⁴ bogovi (*theot*) in da božansko (*tò theíon*) zaobsega vsó naravo. Ostale stvari pa so dodali bajeslovno (*mythikôs*) že zaradi prepričevanja množic in /5/ zaradi potreb zakonov in skupne koristi. Govorijo namreč, da so bogovi podobni in ljudem in nekaterim drugim živim bitjem, ter druge stvari, primerne in podobne povedanemu. Če bi kdo ločeno od tega vzel edino tisto prvo, da so prve bitnosti imeli za bogove, bi priznal, da so izrečene božansko; /10/ in ker je bila vsaka veščina (*téchne*) in filozofija po vsej verjetnosti tako pogosto, kolikor je mogoče, izumljena in je zopet propadla, so tudi ta njihova mnenja (*dóksa*) kot preostanek ohranjena do danes. Torej nam je samo na tak način jasno mnenje prednikov in prvih.⁶⁵

9

/15/ Stvari pa, ki se tičejo uma (*noús*), vsebujejo nekatere zagate (*aporía*). Zdi se namreč, da je um najbolj božanski (*theiôtaton*) izmed pojavljajočih se stvari (*tà phainómena*); vprašanje, kako se bo kot takšen obnašal, pa prinaša nekatere težave. Kajti če ne bi ničesar umeval, v čem bi bila veličina? Saj bi se vendar obnašal kot nekdo, ki spi. Če bi umeval, pa bi bilo temu gospodar nekaj drugega, potem - ker namreč ne bi bilo to, kar je njegova bitnost, umevanje, /20/ ampak bi bila možnost - pač ne bi bil najboljša bitnost. Prek tega, da umeva, je namreč prisotna njegova cenjenost (*tò tímion*).

Poleg tega, če je njegova bitnost um ali če je umevanje, kaj umeva? Kajti, ali sam umeva samega sebe ali nekaj drugega, in če nekaj drugega, ali vedno isto ali različno? Ali se torej to, da umeva tisto lepo (*tò kalón*) ali pa tisto slučajno (*tò tychón*), kaj razlikuje ali nič? /25/ Ali je nekatere stvari tudi nesmiselno (*átopón*) razumevati (*dianoesthai*)?

Jasno je seveda, da umeva tisto najbolj božansko in najbolj cenjeno in to, kar se ne spreminja. Sprememba bi bila namreč na slabše in kaj takšnega bi že bilo neko gibanje.

Najprej, če torej um ni umevanje, ampak možnost, je utemeljeno, da je zanj neprekinjenost umevanja naporna. Nadalje je jasno, /30/ da bi bilo nekaj drugega bolj cenjeno kot um - namreč tisto umljeno (*tò nooúmenon*). Kajti in to, da umeva (*tò noeîn*), in umevanje (*nóesis*) bosta prisotna tudi pri tistem, ki umeva najslabše, tako da če se temu velja izogniti (in bolje je namreč nekaterih stvari ne videti kot videti), umevanje ne bi bilo tisto najboljše. Če pa je tisto najmočnejše (*tò krátiston*), umeva torej samega sebe, in umevanje je umevanje umevanja (*he nóesis nóeseos nóesis*). /35/ Kaže pa se, da so pristojnost (*epístēme*) in zaznavanje (*aísthesis*) in mnenje (*dóksa*) in razum (*diánoia*) vedno o drugem, o samem sebi pa le mimogrede.

Potem, če je umeti (*tò noeîn*) drugo, kot je biti umljeno (*tò noeísthai*), glede na katero je v njem⁶⁶ prisotno dobro (*tò eû*)? Umevanje in umljeno namreč nimata iste biti (*tò eînai*). Ali ni v nekaterih primerih /1075 a/ stvar sama (*tò prâgma*) pristojnost: pri tvoriteljskih (*hai poietikaî*) pristojnostih bitnost in to, ki je bilo, da je - brez snovi -, pri motriteljskih (*hai theoretikaî*) pa pojem in umevanje? Ker umljeno in um torej pri tistih stvareh, ki nimajo snovi, nista nekaj različnega, bosta isto in umevanje bo eno z umljenim.

/5/ Preostane torej še zagata, ali je umljeno sestavljeno (*sýnthon*). Tako bi se namreč spreminjalo v delih celote. Ali ni nedeljivo adiaíreton) vse, kar nima snovi - kakor človeški um ali kar od sestavljenih stvari sicer vsebuje v nekem času (*dobrega* (*tò eû*) namreč ne vsebuje v tem ali onem času, ampak ima v neki celoti tisto najboljše, ki je nekaj drugega) -, in /10/ tako samo umevanje vsebuje samo sebe skozi ves čas trajanja (*tòn hápanta aiôna*)?

10

Treba pa je pogledati tudi to, na kateri način vsebuje narava celote tisto dobro (*tò agathón*) in tisto najboljše (*tò áriston*): ali kot nekaj ločenega (*kechorisménon*) in samega po sebi (*autò kath' hautó*), ali kot red táksis), ali na oba načina, kakor vojska. Kajti dobro (*tò eû*) je tako v redu, kot je to tudi vojskovodja, toda bolj je on; /15/ ni namreč on zaradi reda, ampak je ta zaradi njega. Vse stvari pa nekako so

urejene, in ribe in ptice in rastline, toda ne na enak način; in ne obnašajo se tako, kot da eno nima nič z drugim, ampak kot da nekaj ima. Kajti vse stvari skupaj so urejene z ozirom na eno, toda kakor je pri hiši svobodnim najmanj /20/ dovoljeno karkoli delati slučajno, ampak je vse ali večina urejeno, je pri sužnjih in zvereh malo tistega zaradi skupnosti, mnogo pa tega, kar je slučajno. Takšno počelo vsakega posameznega od njih je namreč narava. Trdim pa na primer, da je nujnost, da pri vseh stvareh pride do tega, da se razločijo, in tako obstajajo druge stvari, ki združujejo /25/ vse skupaj v celoto.

Koliko nemožnih ali nesmiselnih stvari doleti tiste, ki trdijo drugače, in kakšne stvari trdijo tisti, ki prijetneje govorijo, in pri katerih stvareh so zagate najmanjše, ne sme ostati skrito. Vsi namreč tvorijo vse stvari (*pánta*) iz nasprotij (*enantíon*). Ni pa pravilno (*orthós*) niti tisto 'vse stvari' niti tisto 'iz nasprotij', niti ne povedo, kako bodo stvari iznasprotij, v katerih so prisotna nasprotja; /30/ kajti nasprotja se med seboj ne trpijo (*apathés*). Nam pa se to utemeljeno razreši s tem, da je nekaj tretjega. Oni drugo izmed nasprotij pretvarjajo v snov, kakor tisti, ki pretvarjajo neenako v enako⁶⁷ in mnogo v eno⁶⁸. Razreši pa se tudi to na isti način, kajti snov ni za nas nasprotje ničemur.

Nadalje, /35/ vse skupaj bo deležno slabega (*tò phaûlon*), razen enega (*tò hên*), kajti zlo (*tò kakón*) sámo je ena izmed dveh prvin. Ostali⁶⁹ pa dobrega in zlega ne jemljejo kot počel, čeprav je dobro najbolj počelo v vseh stvareh. Nekateri pravilno povedo to, da dobro je počelo, toda ne povedo, kako je dobro počelo, /1075 b/ ali kot smoter (*télos*) ali kot vzgib (*kinêsan*) ali kot videz (*eîdos*).

Nesmiselno pa govori tudi Empedokles⁷⁰, ko namreč dobro postavlja kot ljubezen (*phílla*), ta pa je počelo in kot gibajoča (*ker združuje*) in kot snov, kajti je del mešanice.⁷¹ Pa četudi pri isti stvari sovpadе, /5/ da je počelo in kot snov in kot gibajoče, vendarle bit ni ista. Glede na katero je torej ljubezen? Nesmiselno pa je tudi to, da je prepir neminljiv, saj je le-ta zanj narava zla.

Anaksagorino dobro je počelo kot gibalo, kajti um giblje. Toda giblje zaradi nečesa, tako da obstaja drugo, razen če ni tako, kot trdimo mi; /10/ zdravništvo je namreč na nek način zdravje. Nesmiselno pa bi tudi bilo, če ne bi postavljali nasprotja dobremu in umu. Vsi pa, ki zagovarjajo nasprotja, nasprotij ne uporabljajo, če jim jih nekdo ne uredi.⁷² In nihče ne pove, zakaj so nekatere stvari minljive, druge pa

neminljive; vsa bivajoča namreč tvorijo iz istih počel. Poleg tega nekateri⁷³ /15/ bivajoča tvorijo iz nebivajočega, drugi⁷⁴ pa, da ne bi bili prisiljeni k temu, iz vseh stvari tvorijo eno (*hèn pánta poiótsin*).

Nadalje nihče ne pove, zakaj nastajanje (*génésis*) vedno bo in kaj je vzrok nastajanja. In za tiste, ki tvorijo dve počeli⁷⁵, je nujnost, da bo drugo poglavitnejše; tudi za tiste, ki videze, bo drugo počelo bolj poglavitno. Kajti zakaj so stvari bile udeležene ali so udeležene⁷⁶ (*metéchein*)? /20/ In za ostale⁷⁷ je nujnost, da obstaja v modrosti (*sophía*) in najbolj cenjeni pristojnosti neko nasprotje, za nas pa ni. Nič ni namreč nasprotje tistemu prvemu, kajti vsa nasprotja vsebujejo snov in ta⁷⁸ so v možnosti. Nasprotno neznanje (*he enantía áгноia*) pelje v nasprotje, prvemu pa ni nič nasprotje.⁷⁹

Nadalje, če poleg zaznavnih ne bo drugih stvari, /25/ ne bo počela in reda in nastajanja in nebesnih stvari (*tà ouránia*), ampak bo vedno počelo počela, kakor pri vseh bogoslovcih in naravoslovcih. Če pa bodo videzi ali števila, ne bodo le-ti vzroki ničesar, če bodo, pa vsaj ne gibanja. Nadalje, kako bosta velikost in neprekinjenost iz stvari, ki so brez velikosti (*tà amegethá*)? Število namreč ne bo tvorilo neprekinjenega - /30/ niti kot gibalno, niti kot videz. Toda nobeno izmed nasprotij seveda ne bo in tvorbeno in gibalno, kajti lahko tudi ne bi bilo, saj je seveda tvoriti (*tò poieîn*) kasnejše od možnosti. Bivajoča torej ne bi bila večna. Ampak so, torej je treba nekaj od tega zavreči. Kako, je bilo povedano.⁸⁰

Dalje, v čem so števila ali duša /35/ in telo in sploh videz in stvar eno, nihče ničesar ne pove, niti ne more reči, če pač ne reče tako kot mi, da jih tvori gibalno. Tisti⁸¹ pa, ki govorijo, da je matematično število prvo in da tako vsako posamezno vsebuje vedno drugo bitnost in druga počela, /1076 a/ tvorijo nepovezано bitnost vsega (*tò pân*) (druga druge se namreč nič ne tičeta, pa če sta ali če nista) in mnoga počela. Bivajoča (*tà ónta*) pa nočejo biti vodena (*politeúesthai*) slabo (*kakôs*): "Ni dobro mnogovladje, eden naj bo vladar."⁸²

prevedel Franci Zore

VSEBINA PO POGLAVJIH⁸³

1. Motrenje bitnosti. Zaznavna (večna in minljiva) ter negibljava bitnost. Spreminjanje zaznavne bitnosti.
2. Snov in spreminjanje. Bivajoče v možnosti in bivajoče v udejanjenju. Pojem in videz, kratenje ter snov kot vzroki in počela.
3. Nastajanja bitnosti. Snov, narava in posameznost kot bitnosti.
4. Različnost in istost vzrokov, počel in prvin bivajočih.
5. Nadaljevanje. Možnost in udejanjenje kot počeli.
6. Nujnost večne negibljava bitnosti. Udejanjenje.
7. Negibljava prvo gibalo. Bog. Um, umevanje in umevano.
8. Večno gibanje. Število premikanj zvezd premičnic (*Eudoksos in Kalipos*) kot število večnih zaznavnih bitnosti. Nebo.
9. Božji um. Umevanje kot umevanje umevanja. Um in umljeno.
10. Dobro in najboljše v naravi vsega.

OPOMBA PREVAJALCA

Prevedeno po izdaji: **ARISTOTELIS** *Metaphysica*; recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. Jaeger, Oxford 1957 (zbirka *Oxford Classical Texts*).

Pri prevajanju sem - razen v Bonitzov komentar in indeks - pogledoval tudi v naslednje prevode:

- **ARISTOTELOUS** *Ta meta ta physika*, eisagoge - metaphrasis scholia K. Kyrgiopolou, Athenai 1981 (originalni tekst je reprint Oxfordске Jaegrove izdaje).
- **ARISTOTELOUS** *Meta ta physika*, archaion keimenon, eisagoge - metaphrasis - semeioseis Andr. Daleziou in Nik. Kyrgiopolou, Athenai 1975 (originalni tekst po izdaji W. Christa).
- **ARISTOTELES**, *Metaphysik XII*, Übersetzung und Kommentar von Hans-Georg Gadamer, Frankfurt am Main ³1976.
- **ARISTOTELES**, *Metaphysik*, Schriften zur Ersten Philosophie, übersetzt und herausgegeben von Franz F. Schwarz, Stuttgart 1984.

ARISTOTEL: *Metafizika*; prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova Tomislav Ladan, Zagreb 1985.

Grške besede, ki jih navajam med tekstom prevoda, so večinoma predstavljene v nominativ (pri glagolu infinitiv), ponavadi pa tudi v ednino. Morda je navedkov originalnih terminov več, kot bi se zdelo na prvi pogled potrebno. Eden od razlogov za to je v tem, da prevajalske rešitve za posamezne grške besede v slovenščini (pa ne le v slovenščini) niso (in pravzaprav ne morejo biti) enotne in uveljavljene. Drugi razlog je v tem, da na več mestih uvajam določene nove rešitve, ki so tako razvidne brez primerjanja z grškim tekstom. Navedba v originalu je praviloma podana prvič, ko se dotični termin pojavi, ter kasneje v tekstu na ključnih mestih. Razen tega na nekaterih mestih z grškim originalom v oklepaju opravičujem na prvi pogled nenavadne ali sporne konstrukcije.

OPOMBE:

¹ V poševnih oklepajih navajam standardno paginacijo Aristotelovih tekstov, v okroglem oklepaju in kurzivni se nahajajo originalni grški termini (prim. opombo prevajalca), ostali oklepaji: < >, (), | | in | | pa sledijo Jaegerjevi izdaji.

² *Theoría* pomeni po Doklerju (Grško-slovenski slovar, Ljubljana 1915) "gledanje slavnostnih iger", "slavnostno poslanstvo (na Del)", pri čemer ne gre le za golo opazovanje, ampak tudi za uzrje poante, od koder pride do pomenskega prenosa na "znanstveno raziskovanje, preiskovanje, premišljevanje, teorija" (Dokler). Ves ta pomenski sklop pa ustrezno odraža beseda *morrenje*. Po SSKJ pomeni *moriti* poleg "upirati, usmerjati pogled kam" predvsem "z gledanjem dojemati, zaznamovati vsebino česa; opazovati, gledati".

³ *Ousia* pomeni v predfilozofskem jeziku tisto, kar nekdo poseduje - imetje, premoženje, posest, "grunt", življenje, vrednost, svojstvo -, izvira pa iz participa glagola biti (*eînai*). Glede na slednje bi bil ustrezen slovenski prevod *sotnost*, saj pomeni tudi *parousia* prisotnost, *apousia* pa odsotnost. Prim. BARBARIĆ, Damir: Teškoče oko prevodenja Aristotelova izraza "*ousia*", v: Preludiji. Povijesno-filozofijske studije, Zagreb 1988, str. 127-133.

⁴ *Arché*, lat. principium, pomeni (pra)počelo - torej izhodišče, izvor, začetek, kot tudi načelo - torej tisto, kar vlada in obvladuje. Gre torej za izvor, ki vlada v vsem nadaljnjem.

⁵ Gen. pl., *tôn ousiôn*.

⁶ Namreč: nobeno več bivajoče razen bitnosti ni ločljivo od drugih bivajočih (ali - po nekaterih komentatorjih - od drugih kategorij), ne obstaja *haplôs*, torej vobče, absolutno, enostavno, ni samostojno. Prim. KALAN, Valentin: *Dialektika in metafizika pri Aristotelu*, Ljubljana 1981, str. 27, pa tudi 125.

⁷ Namreč: misleci. To so za Aristotela takoimenovani "predsokratiki".

⁸ Namreč: misleci, filozofi. To so za Aristotela platoniki.

⁹ Nebesna telesa so večna zaznavna bitnost, rastline in živa bitja pa minljiva zaznavna bitnost.

¹⁰ *Eídos* pomeni oblika, podoba, izgled (lat. forma), pa tudi vrsta (lat. species) - glede na rod (*génos*). Pomensko in etimološko (oboje izvira iz indoevropskega korena *ueid-) ustreza slovenska beseda vid, vendar nekatere njene oblike, posebej množinske, zvenijo nenaravno. Zato sem se odločil za videz. Po SSKJ pomeni ta beseda dvojje: najprej "z vidom zaznavne lastnosti, značilnosti česa", potem pa "kar se kaže na zunaj", kar lahko pomeni tudi tisto, kar se zgolj kaže (za razliko od skrite resnice). Vendar pa je z videzom kot prevodom za *eídos* treba misliti tisto, kar se vidi kot neki videz, ne glede na njegovo spoznavno nečemu.

¹¹ To so stvari, ki se tičejo matematike oziroma za katere gre pri matematiki, in sicer za like pri geometriji ter števila pri aritmetiki.

¹² Tu so mišljeni Platon, Ksenokrates in Speusipos.

^{12a} Namreč: *epistēme*. Običajen prevod za grško *epistēme* je znanost, vendar je to zavajajoče. Čeprav sodobna znanost temelji na grški *epistēme*, pa ju vsekakor ne moremo enačiti. Beseda *epistēme* je sestavljena iz *epi* in *hístēmi*, pomeni pa "stati pred čim ali pri čem", s tem pa tudi "biti soočen z nečim", "nekaj vzeti na znanje" in "priti na sled nečemu". Pristojnost je tako etimološko kot tudi pomensko ustrezen izraz, z njim pa je začel *epistēme* sloveniti Ivan Urbančič.

¹³ *Hýle*, lat. silva, pomeni v predfilozofskem jeziku gozd, les; ko besedo Aristoteles uporabi v pomenu snovi, s tem naznačuje ne-oblikovanost, brez-videzno lesa.

¹⁴ *Homoû pánta*; prim. Anaksagoras, frg. 1 (pri Diels-Kranz). Pravzaprav se tam glasi: *homoû chrēmata pánta ên*, torej: "vse stvari so bile skupaj". To je bilo *prin dē apokrihēnai*, "preden so bile razločene" (frg. 4).

¹⁵ To so gibljiva nebesna telesa. Prim. spodaj.

¹⁶ Zanikano, lažno in v možnosti. Prim. Metafizika Ni 2, 1089 a 15-30.

¹⁷ Beseda *noûs* je najverjetneje etimološko sorodna z besedami vohati, duhati - seveda v nekem splošnem zaznavnem smislu. Glede na to je najustrežnejši slovenski prevod duh, vendar nastopijo težave, če hočemo ves sklop sorodnih besed (*noûs*, *nóesis*, *noein*, *noetós*) tudi prevesti z med seboj sorodnimi slovenskimi besedami. Običajno uporabljani prevodi, kot npr. mišljenje, misel, se mi zdijo neustrezni, ker nakazujejo tip spoznavanja, kar je prisoten pri "zavohanju", uvidevanju. Zato sem se odločil za um, umevanje in to izbiro potrjuje tudi etimološki vpogled. Slovenska beseda um izvira iz indoevropskega korena *au- (stcsl. umb-; v sanskritu ávati, kar pomeni "faire attention"), ki se pojavlja tudi v besedah uho in javiti. Prim. SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1971-1973 (tiskano 1988), 3 zv.

¹⁸ *Taûta* se po vsej verjetnosti nanaša na *aitia*, torej "ti vzroki", vendar trditve velja le, kolikor gre za živa bitja.

¹⁹ Videz, pojem in kratenje. Prim. zgoraj: 1069 b 32-24.

²⁰ Ekliptika. Prim. Fizika 194 b 13; O nastajanju in propadanju 336 a 31 do b 9.

²¹ Verjetno "nekateri vzroke".

²² Prim. 1071 a 17.

²³ Aluzija na Homerja: Odisej se Kiklopu predstavi kot Nikdo, Nihče (*Oudels*).

²⁴ Prim. 1070 b 17.

²⁵ Prim. 1069 a 30, 31.

²⁶ Prim. *Metafizika Zeta* 1028 a 31 do b 2.

²⁷ Prim. *Fizika*, VIII, 1-3.

²⁸ Prim. *Fizika*, 219 b 1-10, 251 b 28.

²⁹ Prim. *Fizika*, 261 a 31 do b 26, 261 b 27 do 263 a 3, 264 a 7 do 265 a 12.

³⁰ Platoniki. Prim. tudi *Metafizika Alfa* 988 b 1-6.

³¹ Namreč: bitnost počela.

³² Prim. *Hesiodova Dela in dneve* 17 ter *Teogonijo* 116 in naprej; *Orfej*, frg. 12; *Musaioi*, frg. 14 (oboje pri Diels-Kranzu).

³³ Prim. *Anaksagoras*, frg. 1 (pri Diels-Kranzu) in opombo 14 zgoraj.

³⁴ Prim. *O nebu* 300 b 8.

³⁵ Prim. *Platon*, *Timaios* 30 a.

³⁶ Prim. *Platon*, *Faidros* 245 c; *Zakoni* 894 e.

³⁷ Prim. *Platon*, *Timaios* 34 b.

³⁸ Prim. 1071 b 22-26.

³⁹ Prim. *Anaksagoras*, frg. 1 (pri Diels-Kranzu) in opombo 14 zgoraj.

⁴⁰ Prim. *O nebu* 288 a 15, 292 b 22.

⁴¹ Prim. *O duši* 432 a 15 do 434 a 21.

⁴² Prim. *Nikomahova etika* 1096 a 19 do b 29.

⁴³ Prim. *Metafizika Delta* 5.

⁴⁴ Prim. *Metafizika Alfa* 982 b 19 do 983a 11; *Nikomahova etika* 1177 a 12 do 1178 a 8.

⁴⁵ Prim. 1075 a 36.

⁴⁶ Prim. *Metafizika Zeta* 1028 b 21; *Ni* 1091 a 34, 1092 a 11.

⁴⁷ Iz počela - semena - nastane živo bitje ali rastlina, ki je bolj dovršena in lepša od semena kot svojega vzroka.

⁴⁸ Prim. *Metafizika Theta* 1049 b 17-27.

⁴⁹ Prim. *Fizika* 266 a 24 do b 6.

⁵⁰ Prim. *Fizika* III, 5; *O nebu* I, 5.

⁵¹ Namreč: ta bitnost.

⁵² Prim. 1072 b 8-9.

⁵³ Ta nazor je npr. zagovarjal *Platon* (prim. *Fizika*, 206 b 32) in njegovi pristaši (prim. *Metafizika Mi* 1084 a 12, 1084 a 31).

⁵⁴ Prim. *Fizika* VIII, 8, 9; *O nebu* I, 2 in II, 3-8.

⁵⁵ Prim. 1073 a 5-11.

⁵⁶ Namreč: toliko, kot je premikanj zvezd.

⁵⁷ *Eudoksos s Knida* (pribl. 409 - 356 pr. Kr.) je bil matematik, astronom in geograf. Najprej je bil *Arhitov* učenec, nato pa se je pridružil Akademiji. Potoval je tudi po Egiptu in tam zbral podatke o gibanju nebesnih teles, ki jih je uporabil pri nadgrajevanju pitagorejskega sistema, zgrajenega na osmih koncentričnih kroglih (sferah).

⁵⁸ *Nebesne krogle* oz. *nebesne sfere* predstavljajo koncentrične krogle s središčem v točki opazovalca (torej na Zemlji). Po njih se premikajo nebesna telesa, zvezde, premičnice, okoli Zemlje. Gre za takojmenovano geocentrično pojmovanje vesolja.

⁵⁹ Namreč: tisuim od Sonca in Lune.

⁶⁰ *Kalipos* iz *Kizika* (4. stol. pr. Kr.), prijatelj *Eudoksa* iz *Knida*, čigar teorijo koncentričnih krožnic je izboljšal in razvil.

⁶¹ Prim. 1073 b 35, 38 do 1074 a 4.

⁶² Aristoteles prepušča besedo tistim, ki se na astronomijo bolje spoznajo od njega. Naj navedem le eno izjavo sodobne astronomije o takratnem pojmovanju sestave neba: "Evdoksov sistem je imel 27 takšnih homocentričnih sfer in nekaj časa je bil na dobrem glasu. Ko pa sta ga Kalipso in potem Aristotel izpopolnila z novimi sferami, tako da jih je bilo nazadnje 49, je postala izumetničenost tega sistema očitna." MILANKOVIĆ, Milutin, *Kratka zgodovina astronomije*, 1. del, Ljubljana 1982, str. 26.

⁶³ Namreč: je po pojmu in številu eno.

⁶⁴ Namreč: nebesna telesa.

⁶⁵ Namreč: mislecev. K mišljenju o cikličnem vračanju prim.: Platon, *Timaios* 22 c, 23 a/b; *Kritias* 109 d; *Zakoni* 677 b. Aristoteles, *O nebu* 270 b 19; *Meteorologija* 339 b 27; *Politika* 1329 b 25.

⁶⁶ Namreč: v umu.

⁶⁷ Platon in njegovi pristaši (prim. *Metafizika* Ni 1088 b 28-33, 1089 a 35 do b 8, 1091 b 35-37).

⁶⁸ Speusipos (prim. *Metafizika* Ni 1087 b 4-9).

⁶⁹ Pitagorejci in Speusipos (1072 b 30-34).

⁷⁰ Prim. *Metafizika* Alpha 985 a 4.

⁷¹ Prim. Empedokles, frg. 17, 18-20 (pri Diels-Kranzu).

⁷² Prim. *Metafizika* Alpha 989 a 30.

⁷³ Hesiodos in druge kozmologi (1072 a 19).

⁷⁴ Eleati (prim. *Metafizika* Alpha 986 b 10).

⁷⁵ Prim. *Metafizika* Ni 1087 a 29, Gamma 1004 b 30.

⁷⁶ Namreč udeležnost pri videzu ali idejah. Nanaša se na eno od Platonovih in sploh najbolj razširjeno platonistično razlago povezave med "idejo konja" in "konjem".

⁷⁷ Prim. Platon, *Država* 477.

⁷⁸ Namreč: ta nasprotja.

⁷⁹ Če bi bilo prvemu kot predmetu filozofije in spoznanja kaj nasprotno, bi bilo to neznanje.

⁸⁰ Prim. 1071 b 15-20.

⁸¹ Speusipos (prim. *Metafizika* Zeta 1028 b 21, Ni 1090 b 13-20).

⁸² Prim. Homer, *Iliada* Beta (II. knjiga), verz 204. V Sovrètovem metrično pravilnem prevodu se heksameter glasi: "Več ko je glav, tem slabše za vse; en sam bodi glava."

⁸³ Naslovi posameznih poglavij so redakcijski. Pri njihovem oblikovanju sem si pomagal s kazalom izdaje K. Kyrgiopoulos in mednaslovi Schwarzovega nemškega prevoda.